

Перспективним у висвітленні даної тематики є дослідження особливостей організації та проведення соціального страхування в МАРСР у 30-х рр., в умовах існування тоталітарної моделі політичного устрою СРСР.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Мельничук О.А. Соціальне страхування в радянській Україні (20 – 30-ті рр. ХХ ст. – Вінниця, 2009.
2. Шарпаций В.Г. Соціальне забезпечення в УРСР (20 – 30-ті роки ХХ ст.). – К., 2006.
3. История Приднестровской Молдавской Республики. В 2-х т. – Тирасполь, 1996. – Т.1.
4. СУ УССР. – 1922. – №4.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 348. – Оп.1. – Спр.572.
6. СУ УССР. – 1922. – №6.
7. Нормальный устав страховой кассы // Вестник социального обеспечения. – 1922. – №4.
8. Данилова Е.Н. Действующее законодательство о труде Союза ССР и союзных республик. – М.: Вопросы труда, 1927. – Т.П.
9. О страховых пунктах и уполномоченных страховых касс. Положение НКТ СРСР от 23 августа 1923 г. // Вопросы страхования. – 1923. – №34.
10. Минц М. Страховые органы на Украине: построение и функции // Вопросы страхования. – 1927. – №12;
11. Социальное страхование на Украине в 1925 – 1926 гг. – Харьков: Изд. НКТ УССР, 1927.
12. Кодекс законов о труде 1922 г. – Харьков, 1923.
13. Баевский И. Л. Практика социального страхования в СССР. – М.: Вопросы труда, 1925.
14. Фрейман И.И. Финансовая система социального страхования. Свод правил, регулирующих финансовые взаимоотношения органов соцстраха со страхователями – Харьков: Вопросы труда, 1927.

Тучинский В.А. СОЦИАЛЬНОЕ СТРАХОВАНИЕ В МОЛДАВСКОЙ АВТОНОМНОЙ СОВЕТСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ В 1925 – 1926 ГГ.

В статье исследуются особенности и главные направления социального страхования в МАРСР в 1925 – 1926 гг. Особое внимание уделяется характеристике нормативных документов, которые регулировали деятельность органов соцстраха, формирования сети социального страхования, а также помощи по безработице.

Ключевые слова: социальное страхование, страховые кассы, реформы, безработица, пенсии и субсидии, самофинансирование.

Tuchynskiy V. A. SOCIAL INSURANCE IN MOLDOVA AUTONOMOUS SOVIET REPUBLIC IN 1925-1926

The article explores the traits of social insurance in MASR during 1925-26. Precise attention is paid to characteristics of documents which regulated social insurance, formed the network of social insurance and unemployment benefits.

Key words: Social insurance, social fund, reforms, unemployment, pension and subsidy, self-financing.

УДК 94(477) «192/193»: 338.45

О.О. Слободинський

ОСОБЛИВІ РИСИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В 20-Х – НА ПОЧАТКУ 30-Х РР. ХХ СТ.

Автор досліджує особливості розвитку промисловості України у період 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: промисловість, нова економічна політика, індустріалізація.

Проблеми розвитку промисловості та індустріалізації періоду 20 – 30-х років ХХ століття розглядали у своїх працях вітчизняні [4, 5] й зарубіжні дослідники [2, 3, 7, 8.]. Однак і сьогодні, на початку ХХІ століття, в час розбудови економіки незалежної Української держави, уроки історії є вкрай важливими. З огляду на це тема нашого дослідження є актуальною.

.....
Мета нашої статті: аналіз нової економічної політики в СРСР загалом і досягнень і прорахунків індустріалізації в УРСР зокрема.

Перед розглядом питання розвитку промисловості, спробуємо розібратися в особливостях даного періоду, тому що великий проміжок цього періоду займала нова економічна політика.

Нова економічна політика (НЕП) — економічна політика, яка проводилася в Радянських республіках, починаючи з 1921 року. Була прийнята весною 1921 року X з'їздом РКП(б), змінила політику «воєнного комунізму», що проводилася упродовж Громадянської війни. Нова економічна політика мала на меті відновлення народного господарства й подальший перехід до соціалізму. Головний зміст НЕП — використання ринку й різних форм власності, залучення іноземного капіталу у формі концесій, проведення грошової реформи (1922–1924), в результаті якої рубль став конвертованою валютою. НЕП дозволив швидко відновити господарство, зруйноване Першою світовою і Громадянською війнами.

Зазначимо, що декретом ВЦВК від 23 березня 1921 року, прийнятим на підставі вирішень X з'їзду РКП(б), продрозкладка була скасована й замінена продподатком, який був приблизно удвічі нижчим. Значне послаблення дало певну стимул-реакцію до розвитку виробництва утомленому від війни селянству.

Із резолюції XII з'їзду РКП(б), квітень 1923 року, видно, що відродження державної промисловості при загальній господарській структурі нашої країни знаходитиметься в найтіснішій залежності від розвитку сільського господарства, необхідні оборотні кошти повинні утворитися в сільському господарстві як надлишок сільськогосподарських продуктів над вжитком села, перш ніж промисловість зможе зробити рішучий крок вперед. Але настільки ж важливо для державної промисловості не відставати від землеробства, інакше на основі останнього створилася б приватна індустрія, яка, врешті-решт, поглинула б або розсмоктала державну. Вижити може лише така промисловість, яка дає більше, ніж поглинає. Промисловість, що живе за рахунок бюджету, тобто за рахунок сільського господарства, не могла б створити стійкої і тривалої опори для пролетарської диктатури. Питання про створення в державній промисловості додаткової вартості – є питання про долю Радянської влади, тобто про долю пролетаріату.

Радикальні перетворення сталися і в промисловості. Главки були скасовані, а замість них створені трести – об'єднання однорідних або взаємозв'язаних підприємств, що отримали повну господарську й фінансову незалежність, аж до права випуску довгострокових облігаційних позик. Вже до кінця 1922 р. близько 90% промислових підприємств були об'єднані в 421 трест, причому 40% з них було централізованого, а 60% — місцевого підпорядкування. Трести самі вирішували, що виробляти й де реалізовувати продукцію. Підприємства, що входили в трест, знімалися з державного постачання й переходили до закупівель ресурсів на ринку. Законом передбачалося, що «державна скарбниця за борги трестів не відповідає» [2, с.56].

У промисловості й інших галузях СРСР була відновлена грошова оплата праці, введені тарифи, зарплати, що виключають зрівнялівку, і зняті обмеження для збільшення заробітків при зростанні виробітку. Були ліквідовані трудові армії, скасовані обов'язкова трудова повинність і основні обмеження на зміну роботи. Організація праці будувалася на принципах матеріального стимулювання, що прийшли на зміну позаекономічному примусу «військового комунізму». Абсолютна чисельність безробітних, зареєстрованих біржами праці, в період Непу зросла (з 1,2 млн. осіб на початку 1924 р. до 1,7 млн. осіб на початку 1929 р.), але розширення ринку праці було ще значнішим (чисельність робітників і службовців у всіх галузях народного господарства збільшилася з 5,8 млн. в 1924 р. до 12,4 млн. в 1929 р.), так що фактично рівень безробіття знизився [1, с.78].

У промисловості й торгівлі виник приватний сектор: деякі державні підприємства були денационалізовані, інші – здані в оренду; було дозволено створення власних промислових підприємств приватним особам з числом зайнятих не більше 20 осіб, якщо підприємство було без двигуна і 10 осіб, якщо із двигуном (пізніше ця «стеля» була піднята). Серед орендованих «приватниками» фабрик були й такі, які налічували 200 – 300 осіб, а в цілому на частку приватного сектора в період Непу доводилося біля п'ятої частини промислової продукції, 40–80% роздрібною торгівлі й невелика частина оптової торгівлі.

Низку підприємств було здано в оренду іноземним фірмам у формі концесій. У 1926 – 27 рр. нараховувалося 117 угод такого виду. Вони охоплювали підприємства, на яких працювало 18 тис. осіб і випускалося ледве більше 1% промислової продукції. У деяких

галузях, однак, питома вага концесійних підприємств і змішаних акціонерних суспільств, в яких іноземці володіли частиною паю, була вагомою: у видобутку свинцю і срібла – 60%; марганцевої руди – 85%; золота – 30%; у виробництві одягу і предметів туалету – 22% [1, с.93].

Бурхливо розвивалася кооперація всіх форм і видів. Роль виробничих кооперативів у сільському господарстві була незначною (у 1927 р. вони давали лише 2% всієї сільськогосподарської продукції й 7% товарної продукції), зате простими первинними формами — збутовою, постачальницькою і кредитною кооперацією – було охоплено до кінця 1920-х більше половини всіх селянських господарств. До кінця 1928 р. невиробничою кооперацією різних видів, передусім селянською, було охоплено 28 млн. осіб (у 13 разів більше, ніж в 1913 р.). В осуспільненій роздрібній торгівлі 60 – 80% доводилося на кооперативну і лише 20 – 40% – на власне державну, в промисловості в 1928 р. 13% всієї продукції давали кооперативи. Існувало кооперативне законодавство, кредитування, страхування [2, с.120].

Замість знецінених і фактично відкинутих грошовим обігом совзнаків у 1922 р. був початий випуск нової грошової одиниці – червінців, що мали золотий вміст і курс в золоті (1 червінець = 10 дореволюційним золотим рублям = 7.74 г чистого золота). У 1924 р. совзнаки, що швидко витіснялися червінцями, взагалі припинили друкувати і вилучили з обігу; у тому ж році був збалансований бюджет і заборонено використання грошової емісії для покриття витрат держави; були випущені нові казначейські квитки – рублі (10 рублів = 1 червінцю). На валютному ринку, як усередині країни, так і за кордоном, червінці вільно обмінювалися на золото й основні іноземні валюти за довоєнним курсом царського рубля (1 американський долар = 1.94 рубля) [5, с.25].

Відродилася кредитна система. У 1921 р. був відтворений Держбанк СРСР, що почав кредитування промисловості й торгівлі на комерційній основі. У 1922 – 1925 рр. був створений цілий ряд спеціалізованих банків: акціонерні, в яких пайовиками були Держбанк, синдикати, кооперативи, приватні і навіть свого часу іноземні, для кредитування окремих галузей господарства і районів країни; кооперативні – для кредитування споживчої кооперації; організовані на паях сільськогосподарські спілки; спільноти взаємного кредиту – для кредитування приватної промисловості і торгівлі; ощадні каси – для мобілізації грошових заощаджень населення. На 1 жовтня 1923 р. в країні діяло 17 самостійних банків, а частка Держбанку в загальних кредитних вкладах всієї банківської системи складала 2/3. До 1 жовтня 1926 р. кількість банків зросла до 61, а частка Держбанку в кредитуванні народного господарства знизилася до 48% [5, с. 7].

Економічний механізм в період Непу базувався на ринкових принципах. Товарно-грошові стосунки, які раніше намагалися забрати з виробництва й обміну, в 1920-і роки проникли в усі «щілини» господарського організму, стали головною сполучною ланкою між його окремими частинами.

Усього за 5 років, з 1921 по 1926 р., індекс промислового виробництва збільшився більше ніж у 3 рази; сільськогосподарське виробництво зросло в 2 рази й перевищило на 18% рівень 1913 р. Але й після завершення відновного періоду зростання економіки продовжувалося швидкими темпами: у 1927 і 1928 рр. приріст промислового виробництва склав 13 і 19% відповідно. Загалом же за період 1921–1928 рр. середньорічний темп приросту національного прибутку склав 18% [7, с. 172].

Найважливішим підсумком НЕПу стало те, що вражаючі господарські успіхи були досягнуті на основі принципово нових, невідомих доти історії суспільних відносин. У промисловості ключові позиції займали державні трести, в кредитно-фінансовій сфері – державні й кооперативні банки, в сільському господарстві – дрібні селянські господарства, охоплені простими видами кооперації. Абсолютно новими виявилися в умовах непу й економічні функції держави; докорінно змінилися цілі, принципи й методи урядової економічної політики. Якщо раніше центр прямо встановлював у наказному порядку натуральні, технологічні пропорції відтворення, то тепер він перейшов до регулювання цін, намагаючись непрямими, економічними методами забезпечити збалансоване зростання.

З другої половини 1920-х років почалися перші спроби згортання НЕПу. Ліквідовувалися синдикати в промисловості, з якої адміністративно витіснявся приватний капітал, створювалася жорстка централізована система управління економікою (господарські наркомати). Сталін і його оточення узяли курс на примусове вилучення хліба й насильницьку колективізацію села. Проводилися репресії проти управлінських кадрів (Шахтинська справа, процес Промпартії тощо). На початок 1930-х років НЕП був фактично згорнутий.

Особливими рисами позначений також процес індустріалізації в УРСР. Україна визначалася як основний плацдарм проведення індустріалізації в СРСР, оскільки саме на Україні знаходилися основні вугільні родовища й підприємства металургії.

Індустріалізація УРСР 1920-1930-х рр. – форсований процес будівництва промислових підприємств важкої й легкої промисловості на території Української РСР. Індустріалізація України кардинально змінила соціально-економічні процеси, а також великою мірою менталітет українського народу в ХХ столітті.

Причинами індустріалізації в Українській РСР був відхід від Нової економічної політики; загальна індустріалізація СРСР; курс на «прискорене соціалістичне будівництво»; сталінський курс «великого перелому».

Політика «соціалістичної індустріалізації» України відповідала загальносоюзному курсу. Й. Сталін у доповіді 1931 р. зазначав: «Ми відстали від передових країн на 50 – 100 років. Ми повинні пробігти цю відстань за десять років. Або ми зробимо це, або нас змінуть».

Курс на індустріалізацію був узятий на XV з'їзді ВКП(б) (грудень 1927 р.), який затвердив директиви першого п'ятирічного плану розвитку народного господарства на 1928/29 – 1932/33 роки. XI з'їзд більшовиків України пройшов під знаком повної підтримки сталінського курсу на форсовану індустріалізацію. З'їзд затвердив п'ятирічний план для України. У 1 п'ятирічці 400 з 1500 промислових підприємств передбачалося спорудити саме в Українській РСР [8, с.27].

Ставилася основна мета: забезпечити стрімкий і першочерговий розвиток галузей групи А (паливна, енергетична, хімічна, машинобудівна тощо). Індустріалізація України, як і всього Радянського Союзу, відбувалася за рахунок крайнього перенапруження трудових і промислових ресурсів. Матеріальні стимули часто замінювалися моральними, політико-ідеологічними. Процес індустріалізації супроводжувалася активним інформаційним забезпеченням. Одним із аспектів такої політики стало «соціалістичне змагання» у всіх галузях народного господарства. Було засновані такі методи індустріалізації: підвищення продуктивності праці; вдосконалення розподілу праці (вугільна промисловість, машинобудування); поліпшення організації робочих місць (легка промисловість, машинобудування); інтенсифікація роботи машин і агрегатів (машинобудування, залізничний транспорт, текстильна промисловість); інтенсифікація технологічних процесів (чорна металургія) тощо.

Індустріалізація відзначалася й певними суперечностями. Це поступове збільшення норм виробітку продукції на 35 – 45 %; нещадна експлуатація трудових ресурсів; експлуатація й деградація села; участь у «сталінській індустріалізації» тисяч репресованих «ворогів народу» [5, с. 26].

Водночас з будівництвом нових промислових підприємств була істотно реформована система освіти: збільшена технічна письменність кадрів, розширена номенклатура професій. Наприкінці 1920-х років до 1941 р. на Україні були побудовані сотні нових промислових підприємств. Головні підприємства отримували комплектуючі й обслуговували всю територію СРСР. Назвемо основні новобудови: ДНІПРОГЕС, Запоріжсталь, Криворіжсталь, Азовсталь, Харківський тракторний завод, Новокраматорський машинобудівний завод тощо.

У ході «сталінської індустріалізації» в Україні були капітально реконструйовані вже існуючі підприємства, засновані наприкінці XIX – на початку ХХ століть, діючі Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча, Дніпровський металургійний комбінат імені Ф. Е. Дзержинського, Дніпропетровський металургійний завод імені Петровського, Нижньодніпровський трубопрокатний завод імені Карла Лібкнехта та інші.

Отже, за аналізований період кардинально змінилося співвідношення між промисловістю й сільським господарством у структурі економіки Української РСР. Різко скоротилися всі види приватної власності. Ліквідовувалися іноземні концесії. У 1940 році рівень промислового виробництва збільшився в 7 разів порівняно з 1913 р. За обсягами виробництва важкої промисловості Україна обігнала низку розвинених європейських країн: друге місце в Європі за випуском машин (після Великобританії) і друге місце з виплавки чавуну (після Німеччини). Так Україна з аграрної країни перетворилася на індустріально-аграрну. Було ліквідовано безробіття, з'явилися тисячі нових робочих місць.

Звісно, автор статті аж ніяк не претендує на вичерпний розгляд названої проблеми. Аналіз процесу утворення й реконструкції основних промислових підприємств тих часів стане предметом подальших наукових розвідок.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Верт Н. История советского государства. 1900 – 1991. – М., 1995.
2. Волошина В. Ю., Быкова А. Г. Советский период российской истории (1917 – 1993 гг.) Гл. 8: Индустриализация. – Омск: Изд-во ОмГУ, 2001.
3. Камынин В. Д. Советская Россия в начале и середине 20-х годов // Курс лекций / под ред. Личмана Б. В. – Екатеринбург: Уральский гос. тех. ун-т, 1995. – Лекция 17. С. 159.
4. Кравченко П.М. Шляхи поповнення індустріальних будов України робочою силою (середина 20-х – перша половина 30-х рр.) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип 17. Серія: Історія: Збірник наукових праць. За ред. проф. П.С. Григорчука // Вінниця, 1999. – С. 93 – 101.
5. Куглер С. Тоталітарна система і праця // Нова політика. – 1997. – №4. – С. 24 – 27.
6. Медведев Р. Связь времен. – Ставрополь, 1992.
7. Ноув А. О судьбах нэпа // Вопросы истории. – 1989. – № 8.
8. Рогачевская Л. С. Как составлялся план первой пятилетки // Восток. – 2005. – № 3(27).

Слободинский О.О. ОСОБЕННЫЕ ЧЕРТЫ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ В 20-Х – В НАЧАЛЕ 30-Х ГГ. XX СТОЛЕТИЯ

Автор исследует особенности развития промышленности на Украине в период 20-х – в начале 30-х гг. XX столетия.

Ключевые слова: *промышленность, новая экономическая политика, индустриализация.*

Slobodynsky A.A. ESPECIAL LINES OF THE INDUSTRY OF UKRAINE IN 20TH – THE BEGINNING OF 30TH XX CENTURIES

The article gives information of the peculiarities of the industrial development of Ukraine during the period of 20th - 30th of the XXth century.

Key words: *the industry, New economical politics, industrialization.*

УДК 94 (477) «193»

В.П. Рекрут

УЧАСТЬ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ В РЕАЛІЗАЦІЇ КУРСУ «ВЕЛИКОГО СТРИБКА», ЗАПРОВАДЖЕНОГО ВКП(Б) НА ПОЧАТКУ 30-Х РР. XX СТ.

У статті розглядаються «новації» більшовицької влади щодо реалізації сталінської цінової політики та висвітлюється участь споживчої кооперації в торговельному обслуговуванні населення у першій половині 30-х років XX століття.

Ключові слова: *ВКП(б), споживча кооперація, «ножиці цін», комерційні ціни, нормований розподіл.*

В історії українського народу 30-і роки XX ст. займають особливе місце. Трагічні події розкуркулення й примусової колективізації, політика ВКП(б) щодо організації голодомору, масові репресії під час «великого терору» 1936 – 1939 рр. не можуть бути забуті й продовжують привертати увагу вітчизняних дослідників. На жаль, у сучасних історичних дослідженнях про діяльність споживчої кооперації 30-х років ще не відбулося достатнього нагромадження знань, які б дозволили на основі комплексного дослідження архівних документів і опублікованих матеріалів визначити роль і місце кооперативних установ й організацій у реалізації злочинної політики тогочасної більшовицької влади.

Однак існує значна кількість наукових праць, в яких автори глибоко висвітлили проблематику кооперативного руху 20-х років, котрі, власне, й можуть стати передумовою для вивчення його історії наступного десятиріччя. Насамперед це монографії В. Марочка [1], А. Морозова [2], Т. Оніпко [3], А. Пантелеймоненка [4], с. Кульчицького [5] й декілька дисертаційних досліджень, зокрема, В. Мазура [6], О. Петасюка [7], І. Романюка [8], К. Філіпова [9]. Названі науковці довели, що кооперативна система в 20-х роках стала об'єктом постійного контролю з боку держави й була підпорядкована нею для усунення приватної торгівлі та промислового підприємництва, особливо на селі.